

תיעוד מבסיס לתכנון ראשוני, המקרה של חורבת בורגין

אדר' עידו רוזנטל

מפעם אחת ומוספרו, אך בשל השונות ברמת הפירוט של הסקרים ורמות הדיוק של מכשירי ה-GPS נוצרו כפילויות, שהיה עלינו לבדוק. באמצעות סריקות חוזרות של האתר ועל ידי ניתוח תצלומי אוויר משנות הארבעים, תצלומי בלון ותצלומי אוויר מעודכנים, מיפינו את את "רשימת מלאי" של השרידים הקיימים,

מבסיס להמשך תכנון הפיתוח והשימור של האתר וסביבתו.

אף שהיישוב הקדום מתפרס על שטח מצומצם יחסית, הרי שהשרידים ה"נלווים" לו, דוגמת המתקנים החקלאיים השונים, בורות המים ובתי הקברות פזורים בשטח נרחב, בשלוחות ובואדיות הסמוכים. בשטח זה נערכו משנת 1994 מספר סקרים ארכאולוגיים וחיפיות, למרות זאת, רבים מן השרידים מעל הקרקע ומתחתיה לא נסקרו ולא מופו מעולם.

לצורך הכנת הפרוגרמה היה עלינו לרכז תחילה את מלוא החומר שנאסף עד כה על האתר ועל שרידיו. התברר, שמשימה זו מורכבת מהצפוי, וזאת בשל ריבוי הסקרים ושיטות המיפוי והמספור השונות, והדרכים שבהם נעשו. לדוגמה, חלק מן השרידים תועדו לפני שהחל השימוש ב-GPS ומופו על מפה סכמטית בלבד, באופן שלא ניתן היה לאתרם שוב בשטח גם בסיוע הסוקרים עצמם. לעתים נסקרו אותם שרידים יותר

חורבת בורגין שוכנת במרכז שפלת יהודה, 10 ק"מ מדרום לבית שמש. האתר נמצא במרכזו של "פארק עדולם" שמנהלת הקק"ל. השרידים באתר מצביעים, שהיה מיושב לאורך 2500 שנים ברציפות, מתקופת הברזל עד קום המדינה. החוקרים מציעים לזהות את המקום עם הכפר היהודי הגדול "כפר ביש" מתקופת הבית השני, המוזכר ב"מלחמות היהודים" של יוספוס פלאוויוס. שוד עתיקות נרחב שפקד את המקום בעשורים האחרונים זיז את עריכת הסקרים והחיפיות הארכאולוגיות במקום. בחפירות אלו נחשף מכלול ארכאולוגי עשיר ובעל פוטנציאל תיירותי ניכר. בשנים האחרונות הוכשר חלק קטן מן האתר למבקרים, ובו נחשפו לעיני הציבור מתקנים חקלאיים, מערות קבורה, מבני מגורים ומערכת מסתור. ב"פארק עדולם" מתקיים שיתוף פעולה בין הקרן הקיימת לישראל לרשות העתיקות לצורך תכנון האתר. בשלב הראשון נעשה תכנון ראשוני (פרוגרמה)

מערות קבורה מן המאה הראשונה או השנייה לסה"נ. את הנזק לפתחי הכוכים גרמו שודדי עתיקות

מערות קולומבריום גדולה במדרון הצפוני של בורגין

במערך השבילים הקיים, נבחרו לבסוף 26 שרידים שהם "אתרי-מפתח", בעלי פוטנציאל גבוה במיוחד לביקור. בהם נכללים: הכנסייה הביזנטית שנחשפה ב־2011, שרידי חוות חקלאיות, מערות קבורה מסגנונות שונים, מערות קולומבריום, מערות מסתור תת-קרקעיות, דרכים עתיקות ומדרגות חצובות, בריכות מים, באר, גת ואחרים.

תפקידו העיקרי של התכנון הראשוני הוא לגבש תפיסת תכנון אחת לאתר ולמקד את נושאי הביקור והתצוגה, אשר יבואו לידי ביטוי במסלולי הביקור. השרידים הקשורים לתקופת הבית השני, רובם תת-קרקעיים, הוגדרו נושא מוביל בפיתוח האתר. בראש הגבעה שעליה נבנו בתי היישוב לכל אורך ההיסטוריה, יש שרידי מערות מסתור מסועפות מתקופת בית שני, הנפרשות לכל עבר תחת פני הקרקע, וכבר היום מושכות מטיילים רבים למקום. אך ייחודה האמיתי של חורבת בורגין של אותה תקופה אינו במערכות המסתור שלה, כי אם בבית הקברות העתיק שלה, הנקרופוליס, "עיר המתים". בית הקברות מצטיין בכמות מערות הקבורה שלו, בפארן ובעושרן, ועל פי החוקרים, הוא שני רק לנקרופוליס המפורסם של בית שערים העתיקה.

למרות זאת, המבקר כיום באתר כמעט אינו מבחין במערות הרבות הפזורות בשטח, לעתים מטרים ספורים מן השביל. שביל הטיול העתידי תוכנן כך שהמבקרים יחוו את מגוון התקופות וסוגי הקבורה וילמדו דרכם על אורח החיים ועל התרבות ביישוב לאורך ההיסטוריה. אתרי המפתח מכל התקופות ישולבו לאורך המסלול בסדר לוגי, ככל האפשר, ותוך הבחנה ברורה יותר בין תחום היישוב הקדום לבין הטבעות המקיפות אותו: אזור הנקרופוליס והשטחים החקלאיים.

איסוף המידע הארכאולוגי הרחב ביותר לצד ניתוח מעמיק של הבעיות באתר הם נדבך הכרחי בגיבוש תכניות לכל אתר. ריבוי השרידים בחורבת בורגין, פיזורם בשטח גדול והעובדה, כי מדובר באתר פעיל ומוסדר חלקית היו אתגר מרתק בעבורנו. הדרישות הגבוהות של הקק"ל לפרוגרמה מפורטת והקצאת משאבים למחקר, אפשרו להכין מסמך מקיף המשרת נאמנה את המטרה שלשמה נערך.

זים | קרן קיימת לישראל

▲ דוגמה למערת קבורה מימי בית שני הסמוכה ל שביל אך נעלמת מעיני המטיילים

▶ בור מים חצוב בעל מדרגות ספירליות במדרון הצפוני של בורגין

▼ צילום אוויר של ראש גבעת בורגין ועליו סימון עשרות פתחי מחילות מסתור וחללים תת-קרקעיים אחרים (עיבוד על גבי צילום של SkyView)

הבולטים ביותר בשטח. אנשי הקק"ל הצטרפו לסקרי השטח ותרמו לתכנון "שכבה" נוספת של ערכי הטבע בעלי המשמעות במרחב. בניתוחים ובסריקות נתגלו לנו שרידים מעניינים שקיומם או תוכנם לא היה ידוע כלל, דוגמת מדרגות חצובות, שנתגלו רק באמצעות תצלום בלון או בור מים חצוב בעל מדרגות ספירליות היורדות לקרקעיתו. בור הנפוץ באזור תל-מרשה אך נדיר באזור זה. במקרה אחר ירדנו לבור מים מוכר במרכז האתר

רצוי יהיה להציג למבקרים באתר את עשרות ואולי מאות השרידים שיש בו. לאחר מיון ראשוני של השרידים הללו, בחנו את מצב ההשתמרות שלהם, את העניין הטמון בהם למבקר, את נדירותם, את יציבותם ההנדסית, את סיכויי הבטיחות הטמונים בהם, את רמת הפיתוח הנדרשת להצגתם, את קרבתם זה לזה, את נגישותם למערך השבילים הקיים ועוד. לאור היבטים מגוונים אלו ובהתחשב

וגילינו לראשונה חריטות של סמלים שונים סמוך לקרקעיתו. גילויים מרגשים כאלה גרמו לנו לא פעם לשנות את התכנון. למרות כל זאת, את שלב הניתוח וההערכה של מרכיבי האתר התחלנו בידעה, כי עדיין רב הנסתר על הגולה, וכי רק סקר שיטתי רחב היקף ומשאבים יוכל להביא לתיעוד ולקטלוג מלא של כל השרידים. מראשית העבודה על הפרוגרמה היה ברור לנו, כי אי אפשר ולא